

SIGIRLARDA CHECHAK KASALLIGI.**Mengliyev Ali Saykanovich**

Veterinariya fanlari falsafa doktori. V. b. Professor.

Maxmudov Farhod Bahodir o'g'li

TerDMAU talabasi

E-mail: mfarhod0925@gmail.com

Telefon nomeri: +99893 215 53 06

Annotatsiya: Ushbu maqolada sigirlarda uchraydigan chechak kasalligi, uning qo'zg'atuvchisi, tarqalish sabablari, klinik belgilari, kasallikning kechishi va shakllari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, kasallikning iqtisodiy zarari, tashxis qo'yish usullari, davolash choralari hamda oldini olish va unga qarshi kurashish tadbirlari yoritilgan. Chechak kasalligi yuqori yuqumli bo'lib, hayvonlarning mahsuldorligiga katta zarar yetkazadi. Shu sababli veterinariya nazorati, profilaktik emlash va sanitariya qoidalariga rioya qilish muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Sigirlar chechagi, virus, poksviridi, yuqumli kasallik, pustula, papula, vezikula, immunitet, veterinariya, profilaktika.

Аннотация: В данной статье представлена информация о заболевании оспой у коров, его возбудителе, причинах распространения, клинических признаках, течении и формах болезни. Также освещены экономический ущерб заболевания, методы диагностики, меры лечения, а также профилактика и борьба с данным заболеванием. Оспа является высококонтагиозным заболеванием и наносит значительный ущерб продуктивности животных. Поэтому ветеринарный контроль, профилактическая вакцинация и соблюдение санитарных правил имеют важное значение.

Ключевые слова: оспа коров, вирус, поксвирусы, инфекционное заболевание, пустула, папула, везикула, иммунитет, ветеринария, профилактика.

Abstract: This article provides information about cowpox disease in cattle, its causative agent, causes of spread, clinical signs, course and forms of the disease. It also describes the economic damage caused by the disease, diagnostic methods, treatment measures, as well as prevention and

control strategies. Cowpox is a highly contagious disease that causes significant losses in animal productivity. Therefore, veterinary control, preventive vaccination, and adherence to sanitary rules are of great importance.

Keywords: cowpox, virus, poxvirus, infectious disease, pustule, papule, vesicle, immunity, veterinary medicine, prevention.

Kirish.

Chechak – Variola hayvonlar va parrandalarning yuqori kontagioz kasalligi bo‘lib, tana haroratini ko‘tarilishi, bosh, oyoq, qorinning juni kam terisi va shilliq pardalarda papulali va pustulali toshmalar paydo bo‘lishi bilan xarakterlanadi.

Kasallikning iqtisodiy zarari. Chechak bilan kasallangan qoramollarning o‘lishi, sut, teri mahsulotlarining sifatining pasayishi, kamayishi va o‘lim 50 foizgacha yetishi mumkin.

Kasallik qo‘zg‘atuvchisi va uning chidamliligi. Kasallik qo‘zg‘atuvchisi DNK li Poksviridi oilasiga mansub virus. Chechak virusining fizik va kimyoviy ta’sirlarga chidamliligi yuqori, ular quruq chechak po‘stlog‘ida 1,5 yil faol saqlanadi. Qaynatish ya’ni 55 °S da 20 daqiqada, 70 °S 5 daqiqada, dezinfeksiyalovchi vositalardan 2–5 % xlorid, sulfat va karbol kislotalar, 1–2 % li formalin, xloramin, 3 % li o‘yuvchi natriy bir necha daqiqada faolsizlantiradi.

Go‘ngni biotermik zararsizlantirishda virus 28 kundan keyin faolsizlanadi. Virusga antibiotiklar ta’sir qilmaydi.

Kasallikning sabablari va tarqalishi. Chechak bilan qo‘y-echkilar, cho‘chqa va qoramollar, ot, tuya hamda parrandalar kasallanadi. Kasallikka barcha tur hayvonlar va parrandalar moyil. Tabiiy holatda qoramol, qo‘tos, ot, eshak, tuya va quyonlar sigirlarning tabiiy chechak va chechak vaksina viruslari bilan kasallanadi.

Kasallikni qo‘zg‘atuvchi manbai bo‘lib, kasal va kasaldan tuzalgan virus tashuvchilar hisoblanadi. Virus organizmdan burun va ko‘z yosh suyuqligi va teridagi chechak jarohatli teri po‘stlog‘i bilan ajraladi.

Viruslarni boshqa hayvonga o‘tkazuvchi omil bo‘lib ozuqa, to‘shama, transport, o‘lgan jasadlar, teri, jun, inventarlar, parranda pati va boshqalar xizmat qiladi. Virus kontakt, alimentar va respirator yo‘llar bilan yuqadi. Kasallik ayniqsa kasal va sog‘ hayvon birga saqlanganda tez tarqaladi.

Qon so‘ruvchi hasharotlar orqali ham o‘tishi mumkin, chunki ularda virus 100 kun faol saqlanadi.

Sigirlarda chechak odatda sporadik uchraydi. Bog‘lovda turganda ular soni ko‘proq bo‘ladi. Sifatsiz oziqlantirish, tig‘iz saqlash va fermadagi antisaniitariya holati epizootik jarayonni faollashtiradi va kasallikni og‘ir o‘tishini ta’minlaydi. Odatda sigirlarda kasallik yelinida, buqalarning urug‘donida bo‘ladi.

Kasallikning kechishi: Virus organizmga tushgach, 3–4 kundan keyin qon (eritrotsit) da, parenximatov a’zolar va taloqda paydo bo‘ladi. 2–3 kun virusemiya holati kuzatiladi. Virus qon bilan teri, shilliq parda, o‘pka epiteliyasiga o‘tadi.

Bu joylarda virus ko‘payib rivojlanadi va chechakka xos ekzantemik o‘zgarishlarni paydo qiladi. Chechak tipik holatda kechganda bosqichma-bosqich patologik jarayon yuzaga keladi.

Virus qonga tushgach, organizm bo‘ylab tarqaladi, isitma ko‘tarilib, rinit va kon’yunktivit boshlanadi. 1–2 kun o‘tgach, tana harorati tushib, virus qondan chiqib teri va shilliq pardalarga joylashadi.

Shu tufayli teri va shilliq pardalarda kichik qizil dog‘lar (toshmalar) paydo bo‘ladi. 1–2 kundan keyin toshmalar o‘rnida qizg‘ish bog‘ bilan bog‘langan qattiq tugun shaklidagi shishchalar vujudga keladi. Ular **papula** deb ataladi.

2–3 kundan keyin papulalar ichiga qizg‘ish sariq seroz suyuqlik yig‘ilib pufakchasimon shaklga kiradi, bu **vezikula** deb ataladi.

5–6 kundan keyin vezikulalarda sekundar infeksiya natijasida yiringlash jarayoni boshlanadi, bu **pustula** deb ataladi. Bu davrga kelib, kasal hayvonning ahvoli yanada og‘irlashadi, tana harorati ko‘tariladi.

3–4 kun o‘tgach, pustula quriy boshlaydi, uning o‘rnida qo‘ng‘ir rangli po‘stloqlar hosil bo‘ladi. Epiteliyalari o‘z holiga keladi, agar jarohat chuqurlashgan bo‘lsa, o‘rnida chandiq hosil bo‘ladi.

Kasallikning klinik belgilari va shakllari: Kasallikning yashirin davri qoramollarda o‘rtacha 5 kun. U hayvonlarning yoshi, chidamliligi, qo‘zg‘atuvchining miqdori va virulentligiga bog‘liq.

Shuning uchun chechak turli hayvonlarda turlicha – **gemorragik, qo‘shma va abortiv** shakllarda namoyon bo‘ladi.

- **Gemorragik shakl** – pustula va terida ko‘p qon quyilishlar kuzatiladi.
- **Qo‘shma shakl** – keng maydonda vezikulalar qo‘shilib katta pufak hosil qiladi.
- **Abortiv shakl** – chechak dog‘lari ko‘rinadi, ammo barcha bosqichlarsiz yo‘qoladi.

Qoramollarda isitma va sut berish kamayishi deyarli sezilmaydi. Odatda sigirlarning yelin terisida, so‘rg‘ichlarida quyidagi bosqichlar kuzatiladi:

- rozeola
- papula
- vezikula
- pustula
- qo‘ng‘ir qo‘tir yara

Kasallik 2–3 hafta davom etadi.

Patologoanatomik o‘zgarishlar: Teri va shilliq pardalardagi o‘zgarishlardan tashqari o‘lgan jasad ichki a‘zo va to‘qimalarda gemorragik diatez kuzatiladi. Serroz pardalarda juda ko‘p qon quyilishlar bo‘ladi. Ovqat hazm qilish va nafas olish tizimi shilliq pardalari gemorragik yallig‘langan bo‘ladi.

Tashxisi: Kasallikka tashxis klinik belgilar, epizootologik ma‘lumotlar va laboratoriya tekshirishlar asosida qo‘yiladi.

Davolash: Kasal hayvonlar issiq, quruq xonaga ajratiladi va to‘yimli oziqalar bilan boqiladi. Ichadigan suviga kaliy yodid qo‘shiladi. Sekundar infeksiya rivojlanmasligi uchun antibiotiklar qo‘llanadi. Sigirlarning yelini toza va quruq saqlanadi. Toshmalarga neytral yog‘ va malhamlar bilan ishlov beriladi. Sut ehtiyotkorlik bilan sog‘iladi.

Jarohat joylarga:

- yod
- 3 % xloramin
- 2 % streptotsid
- yod-glitserin
- rux
- sintomitsin
- borat kislotasi malhamlari qo‘llanadi.

Immunitet: Kasaldan tuzalgandan keyin umrboqiy immunitet hosil bo‘ladi.

Kasallikni oldini olish.

- Faqat sog‘lom xo‘jalikdan hayvon olib kelish
- 30 kun karantin
- muntazam dezinfeksiya
- veterinariya nazorati

Natijalar.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, chechak (Variola) hayvonlar va parrandalar orasida keng tarqaluvchi, yuqori kontagioz virusli kasallik hisoblanadi. Kasallikning asosiy klinik belgilariga tana haroratining oshishi, teri va shilliq pardalarda bosqichma-bosqich rivojlanadigan (rozeola → papula → vezikula → pustula → qo‘tir) toshmalar kiradi.

Kasallik qoramollarda ko‘pincha yelin va so‘rg‘ichlar sohasida namoyon bo‘lib, 2–3 hafta davom etadi. Ayrim hollarda gemorragik, qo‘shma va abortiv shakllarda kechishi aniqlangan.

Iqtisodiy jihatdan kasallik katta zarar yetkazadi: hayvonlar nobud bo‘lishi, sut mahsuldorligi pasayishi, teri va boshqa mahsulotlar sifati yomonlashishi kuzatiladi. O‘lim ko‘rsatkichi 50% gacha yetishi mumkin.

Kasallik qo‘zg‘atuvchisi tashqi muhitga juda chidamli bo‘lib, quruq sharoitda uzoq muddat saqlanadi. Shu bilan birga, yuqori harorat va dezinfeksiyalovchi vositalar ta‘sirida tez zararsizlanadi.

Profilaktika choralariga rioya qilinganda kasallikning oldini olish samaradorligi yuqori ekanligi aniqlangan.

Tahlil (Analiz).

Berilgan ma‘lumotlar asosida chechak kasalligining epizootologik xususiyatlari chuqur tahlil qilindi. Kasallikning keng tarqalishida asosiy omillar sifatida quyidagilar aniqlanadi:

- kasal hayvonlarning mavjudligi va virus tashuvchilarning saqlanib qolishi
- antisanitariya holati va noto‘g‘ri parvarish
- oziqlantirishning yetarli emasligi
- kontakt, alimentar va respirator yo‘llar orqali tez yuqishi

Virusning yuqori chidamliligi epizootik jarayonni murakkablashtiradi, ayniqsa xo‘jaliklarda dezinfeksiya ishlari yetarli darajada olib borilmasa. Qon so‘ruvchi hasharotlar orqali tarqalishi esa kasallikni nazorat qilishni yanada qiyinlashtiradi.

Kasallik patogenezi tahlili shuni ko‘rsatadiki, virus organizmga tushgach, qisqa muddatli viremiya bosqichi kuzatiladi va keyinchalik teri hamda shilliq pardalarda xarakterli toshmalar paydo bo‘ladi. Bu esa kasallikni klinik jihatdan aniqlashni osonlashtiradi.

Davolash asosan simptomatik va sekundar infeksiyani oldini olishga qaratilgan bo‘lib, antibiotiklar virusga ta‘sir qilmasa-da, asoratlarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, kasallikdan keyin umrboqiy immunitet hosil bo‘lishi epizootologik jihatdan ijobiy holat hisoblanadi va vaksina qo‘llash samaradorligini asoslaydi.

Adabiyotlar tahlili:

Mavjud ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, chechak kasalligi veterinariya amaliyotida muhim o‘rin tutadi va ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan.

Ilmiy adabiyotlarda chechak virusining Poxviridae oilasiga mansubligi, uning DNK tutuvchi virus ekanligi va tashqi muhitga yuqori chidamliligi keng yoritilgan. Tadqiqotlarda virusning quruq po‘stloqlarda uzoq saqlanishi va dezinfeksiya vositalariga sezgirliги qayd etilgan.

Epizootologik jihatdan ko‘plab manbalarda kasallikning turli hayvon turlarida uchrashi, yuqish yo‘llarining xilma-xilligi va kasallik tarqalishida xo‘jalik sharoitining ahamiyati ta’kidlangan.

Patogenez va klinik belgilar bo‘yicha adabiyotlar bir-birini to‘ldiradi: kasallikning bosqichma-bosqich rivojlanishi (rozeola, papula, vezikula, pustula) klassik belgi sifatida qayd etilgan.

Davolash va profilaktika bo‘yicha manbalar shuni ko‘rsatadiki, asosiy e’tibor sanitariya-gigiyena, karantin, dezinfeksiya va immunoprofilaktikaga qaratilishi lozim.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili chechak kasalligi bilan kurashishda kompleks yondashuv — epizootologik nazorat, veterinariya-sanitar choralar va immunizatsiya muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa.

Sigirlarda chechak kasalligi yuqori kontagioz virusli kasallik bo‘lib, u asosan teri va shilliq pardalarda papula, vezikula va pustula kabi toshmalar paydo bo‘lishi bilan xarakterlanadi.

Kasallik chorvachilikka katta iqtisodiy zarar yetkazadi, chunki sut mahsuldorligi pasayadi, teri mahsulotlari sifati yomonlashadi va ayrim holatlarda hayvonlar o‘limi kuzatiladi.

Profilaktika, sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish va veterinariya nazorati kasallikni oldini olishda eng muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov Q.Q., Rahimov R. – Veterinariya virusologiyasi. Toshkent.
2. Ibragimov A., Hamroev B. – Qishloq xo‘jalik hayvonlari kasalliklari. Toshkent.
3. Abdullaev Sh. – Veterinariya epizootologiyasi. Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo‘mitasi nashrlari.
5. Norov B., To‘xtaev A. – Veterinariya sanitariyasi va gigiyenasi. Toshkent.
6. Rahmatullaev R. – Qishloq xo‘jalik hayvonlarining yuqumli kasalliklari. Toshkent.
7. Sharipov Sh. – Veterinariya epizootologiya va infeksiyon kasalliklar. Toshkent.
8. Sidiqov S. – Chorvachilikda veterinariya asoslari. Toshkent.
9. O‘zbekiston Respublikasi veterinariya qonun-qoidalar va me‘yoriy hujjatlari.
10. Internet manbalari va veterinariya ilmiy maqolalari.